

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-33-02>

УДК. 340.132.1

А. М. ШУЛЬГА,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін

e-mail: a.shulga1959@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

Харківський національний університет внутрішніх справ,

проспект Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна, 61080,

ДИСТАНЦІЙНА ДІЯ ЯК ВИД ПРАВОНАЧУЩИХ ДІЙ

АНОТАЦІЯ: *Вступ.* У статті системоутворюючим предметом дослідження є дистанційна дія як вид правозначущих дій суб'єктів права, котра розуміється як пряма протилежність контактній дії, критерієм розмежування яких є їх спосіб здійснення у просторі. Репрезентовано поняття, ознаки контактних і дистанційних дій, а також класифікацію основних видів дистанційних дій. Мета статті припускає насамперед характеристику дистанційної дії з позицій загальнотеоретичної юриспруденції, визначення її поняття з обґрунтуванням його термінологічної форми і внутрішньої логіки.

Короткий зміст основних результатів дослідження. За способом здійснення у просторі необхідно розрізнявати контактні дії і дистанційні (безконтактні) дії, котрі стають правозначущими діями у випадку, коли гіпотеза норми права передбачає відповідну дію як юридичний факт, внаслідок чого відповідна конкретна дія може бути предметом «правової кваліфікації» для вирішення питання про її «правові наслідки» (позитивні, негативні). Основними ознаками дистанційної дії є «інструментальна» ознака (особливий спосіб реалізації дії) і «просторова» ознака (віддаленість у фізичному просторі суб'єкта дії щодо певного об'єкта, суб'єкта). Основні поняття авторської дефініції дистанційної дії: «спосіб дії», «віддаленість (істотна, неістотна) у просторі», «суб'єкт дії», «об'єкт (суб'єкт) впливу (взаємовпливу)». За способом здійснення є дистанційні дії: мовні, фізичні (тілорухові): незнакові, знакові; з використанням: природних (модифікованих, немодифікованих) засобів; штучних засобів («технічних», «робототехнічних» – неавтономних, автономних). За видами технічних засобів є дистанційні дії з використанням технічних засобів: неелектронних, електронних; новітніх (використовується техніка з технологією штучного інтелекту), історично-традиційних.

Висновки. Автор доходить висновків, що термінопоняття «дистанційна дія» не є однозначним, словосполучення «дистанційна дія» може мати зв'язок з такими юридичними категоріями як «суб'єкти права (правовідносин)», «об'єкти права (правовідносин)». Юридично значущу «дистанційну дію» доцільно визначати як передбачену нормами (принципами) права дію, котра здійснюється у спосіб, який уможливує певну істотну або неістотну віддаленість у просторі суб'єкта дії та її об'єкта (суб'єкта) впливу (взаємовпливу). На сьогодні насамперед є необхідність розрізнення дистанційних дій з використанням штучних засобів (технічних, робототехнічних – неавтономних, автономних), а також – фізичних, з використанням Інтернету, електронних дистанційних дій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *контактна дія, дистанційна (безконтактна) дія, фізична дистанційна дія, дистанційна дія з використанням Інтернету, електронна дистанційна дія, фізична дія з використанням електронної техніки.*

Як цитувати: Шульга А. М. Дистанційна дія як вид правозначущих дій. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право».* 2022. Вип. 33. С. 16-27. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-33-02>

In cites: Shulha A. M. Remote action as a type of legally significant action *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (33), P. 16-27. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-33-02> (in Ukrainian).

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку життєдіяльності суспільства, поява зумовлених цим розвитком відповідних еволюційних змін в правовому регулюванні, правовій формі суспільних відносин, об'єктив но актуалізує потребу в узагальнюючому

осмисленні низки основних новацій в поведінкових можливостях суб'єктів права, закономірно припускає необхідність загальнотеоретичної юриспруденції і такого відносно самостійного поняття як «дистанційна дія».

Оскільки наукові класифікації юридичних явищ сприяють підвищенню рівня конкретизації систематизованих уявлень щодо правової дійсності, правової сфери соціального буття, зазначену функцію має виконувати і поняття «дистанційна дія» як елемент класифікації основних видів правозначущих дій.

Стан наукової розробки проблеми. На сьогодні є низка статей, присвячених поняттю та видам юридично значущої (правозначущої) поведінки (О.О. Барабаш, В.В. Завальнюк, Ю.О. Козенко, А.Ф. Крижанівський, А.В. Лещенко та ін.), проте відсутня репрезентація в межах окремої спеціальної статті узагальнюючого дослідження з позицій загальнотеоретичної юриспруденції такого відносно самостійного явища як «дистанційна дія».

Мета дослідження. Метою статті насамперед є визначення поняття «дистанційна дія», обґрунтування його внутрішньої логіки, доцільності й конструктивності термінології, використаної при формулюванні даного поняття, здійснення у контексті загальнотеоретичної характеристики «дистанційної дії», з огляду на потреби юридичної практики і основи елементарного доктринального юридичного мислення, понятійне відокремлення такого роду дій від інших «правозначущих дій», тобто встановлення їх особливих ознак, пошук і визначення альтернативного класифікаційного поняття, критеріїв їх розрізнення тощо

Основні результати дослідження. Як відомо, *формами* «юридично значущої поведінки» є *дія* («активна поведінка») і *бездіяльність* («пасивна поведінка»). При цьому доцільно звернути увагу на логіко-смыслову невіддільність поняття *бездіяльність* від поняття *дія*, оскільки ознаки *бездіяльності* – це визначені нормою права ознаки *дії*, яку суб'єкт права не вчинив (не здійснив), тобто дані поняття є «парними» у тому сенсі, що розуміння «бездіяльності» є похідним від розуміння «дії»). Інакше кажучи, правозначуща поведінка (здійснена) за її формально (нормативно) визначеними ознаками – це завжди: *дія* вчинена або *дія* невчинена. Відповідно про поведінку («зовнішню поведінку») насамперед кажуть як про певну *дію*. У зв'язку із чим ми і використовуємо саме поняття «дистанційна дія», а не поняття «дистанційна поведінка». Аналогічну *мовну*

тенденцію демонструє і мова законодавства, мова юристів-практиків. У даному контексті, приміром, з огляду на поняття «нотаріальна дистанційна дія», звертає на себе увагу наступне висловлювання: в Україні немає, як і в Білорусі «практики вчинення нотаріальних дій дистанційно» [1] (в РФ є «віддалені нотаріальні дії», тобто «нотаріальні дії», здійснені «через інтернет» [2].

Розуміння природи дистанційних дій у контексті класифікації видів правозначущих дій «за логікою речей» припускає необхідність, на основі однозначно сформульованого «критерія розрізнення», виокремлення відповідних контрарних видових понять. У зв'язку із чим, на нашу думку, *за способом здійснення у просторі* необхідно розрізнявати *контактні дії* і *дистанційні (безконтактні) дії*, котрі стають юридично значущими діями у випадку, коли гіпотеза норми права передбачає відповідну дію як *юридичний факт* (такого роду конкретна дія може бути предметом «правової кваліфікації» для вирішення питання про її «правові наслідки» – позитивні, негативні). **Контактна дія** (далі – КД) – *це дія, що здійснюється у спосіб, який потребує фізичного дотику суб'єкта дії та її об'єкта (суб'єкта) впливу (взаємовпливу)*. Натомість **дистанційна дія** (далі – ДД) – *це дія, що здійснюється у спосіб, який уможливорює певну (істотну, неістотну) віддаленість у просторі суб'єкта дії та її об'єкта (суб'єкта) впливу (взаємовпливу)*.

У першому наближенні, прикладом, який демонструє особливість природи КД і ДД, може стати порівняння *аналогічних дій* за спрямованістю дій, котрі за способом здійснення у просторі вже мають позиціонуватись як КД і ДД. Так, приміром, *управління телевізором* може бути: а) *ручним*; б) *дистанційним*. Зазначене «ручне управління» є КД, оскільки потребує відповідного *фізичного дотику* з ним, натискання, приміром, на ті чи інші кнопки, розташовані на його корпусі. Тоді як при «дистанційному управлінні» вже використовується «пульт дистанційного керування для телевізора». Іншим прикладом, котрий демонструє як *аналогічні* за певними критеріями *дії* можуть мати характер контактних або дистанційних (безконтактних) може бути «розмінування», серед видів якого

розрізняють: «ручне розмінування» і «дистанційне розмінування асоби» або «маши-ни дистанційного розмінування».

Головну особливість КД відображає поняття *фізичний дотик*. КД припускає, внаслідок відповідної «тілорухової активності» суб'єкта дії, існування в системах «суб'єкт дії – об'єкт впливу дії», «суб'єкт дії – суб'єкт впливу дії» такого явища як *фізичний дотик* елементів даних систем. У словосполученні «контактна дія» термін «контакт» (від лат. *contactus* – дотик) означає (в «матеріально-предметному» розумінні даного слова) «стикання, дотик» [3, с. 324].

Окрім того, доцільно додати, що *контактна дія* – це *фізична дія* в її *вужькому розумінні*, тобто це тілорухова активність поза меж якої знаходиться «голосова активність» («мовна поведінка» як «мовноголосова активність»), котра як природне явище невіддільна від «голосового апарату» тіла людини. Прикладом тієї чи іншої конкретної КД може бути «рукостискання» як прояв ділового етикету, «хапання за одяг, насильницьке утримання за руки» як «дрібне хуліганство», здійснення «кишенькової крадіжки», «заміна колеса на автомобілі», «підстригання волосся перукарем», «пальпація» (від лат. *Palpatio* «обмацування») як метод медичного обстеження хворого лікарем; використання технології *Single Touch* або *Multi Touch* і відповідного «сенсорного екрана» («touch screen»), приміром, телефона; «Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку ДСН 3.3.6.037-99» (п. 2.2.1.) вказують, що одним із видів ультразвуку є «контактний» («передається на руки працюючої людини через тверде чи рідке середовище»).

У свою чергу практична життєдіяльність сучасної людини демонструє силу силенну *безконтактних дій*, тобто *ДД*. Приклади таких дій: «безконтактний масаж»; вимірювання температури «безконтактним термометром»; використання автомобільного «ключа з дистанційним керуванням»; догляд людини, використовуючи «арочний» або «ручний» металошукач (методика їх використання припускає відсутність торкання частин тіла, одягу людини як об'єкта догляду); «безконтактна оплата» (оплата без фізичного контакту між «картою» і «терміналом»); безконтактна купівля товару через «віртуальни

й магазин», скануючи за допомогою смартфона зображений на вітрині (настінному екрані) QR-код (при скануванні коду продукт додається в кошик в мобільному додатку магазину, потім доставляється до оселі покупця) [4]. До кола безконтактних дій (з огляду на репрезентовані вище судження щодо природи «контактних дій» і «мовних дій») необхідно відносити і, приміром, «сеанс лікувального гіпнозу» як відповідне «словесне навіювання» (за методом «навіювання наяву») «керування голосом» айфоном («iPhone») чи айпадом («iPad»), тобто їх активація за допомогою голосових команд.

Загалом, на нашу думку, основні *ознаки ДД*: а) «*інструментальна*» ознака – особливий спосіб реалізації дії; б) «*просторова*» ознака – віддаленість у просторі («фізичному просторі») суб'єкта дії щодо певного об'єкта (суб'єкта). Основні поняття, котрі відображають особливість ДД і мають використовуватись при формулюванні її дефініції: «*спосіб дії*», «*віддаленість (істотна, неістотна) у просторі*», «*суб'єкт дії*», «*об'єкт (суб'єкт) впливу (взаємовпливу)*».

«*Спосіб дії*» – інструментальне поняття, котре дає відповідь на питання: «Як, яким чином здійснюється дія?». «*Спосіб дії*» (способом є «те, що служить знаряддям, засобом і т. ін. у якій-небудь справі, дії» [5, с. 1179] припускає використання «суб'єктом дії» того чи іншого «знаряддя (засобу)», котрі дозволяють йому впливати на відповідний об'єкт (іншого суб'єкта), незважаючи на істотну віддаленість їх місцезнаходження відносно одне одного. Відповідні «знаряддя (засоби)» є тим, що *опосередковує* вплив суб'єкта на об'єкт, надає можливість такого впливу, незважаючи на їх віддаленість. Функцію «знаряддя (засобу)» виконують різного роду *технічні засоби*, якими, зокрема, є «комп'ютери» як певні «технічні системи» або *робототехнічні засоби* («засоби робототехніки», «робототехнічні системи») – «неавтономні», «автономні» (техніка з технологією *штучного інтелекту*). Прикладом ДД як дії з використанням *технічних засобів* може бути: дія як прояв «дистанційного керування з мовним зв'язком по телефону» («Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку ДСН 3.3.6.037-99», п. 5.1.); дія, коли застосовуються «спеціальні технічні засоби для негласного отримання

(зміни, знищення) інформації з технічних засобів її зберігання, обробки та передачі» [6]; активація «радіопідривачем» вибухового пристрою, «керovanого радіоканалом».

«Суб'єктом дії» (правомірної, протиправної) є суб'єкт, розуміння якого охоплюється поняттям «правосуб'єктність». «Об'єкт (суб'єкт) впливу (взаємовпливу)» – словосполучення, що припускає: ДД може має місце як в межах «суб'єкт – об'єктних» відносин, так і в межах «суб'єкт – суб'єктних» відносин. Об'єкт впливу (взаємовпливу) у даному контексті розуміється як певна частина дійсності (елемент об'єктивної реальності), що має предметну вираженість і ціннісні властивості для суспільства, є певною цінністю (соціально-правовим «благом»), тобто таким об'єктом може бути «власність», «здоров'я людини», «річ» тощо. Відповідні об'єкти є об'єктами права (правовідносин). Суб'єкт впливу (взаємовпливу) – будь-який інший суб'єкт права (правовідносин) як адресат ДД і, у свою чергу, суб'єкт пасивної або активної поведінки (між контрагентами правовідносин може мати місце взаємовплив, як поведінкова реалізація їх взаємних «прав», «обов'язків»).

В системі «суб'єкт дії – об'єкт (суб'єкт) впливу» поняття вплив припускає існування між елементами даної системи «одностороннього зв'язку» як «зв'язку керування» (відповідний «вплив» є «одностороннім керівним впливом» суб'єкта дії). Приклади: керування дроном, керування людиною, використовуючи радіозв'язок з нею. У свою чергу, в системі «суб'єкт дії – об'єкт (суб'єкт) взаємовпливу» поняття взаємовплив («Вплив, що здійснюється одним на одного, взаємно» [7, с. 346] вказує на існування «двостороннього зв'язку» як «зв'язку узгодження» проявів активності елементів даної системи. Приклади: повернення дрона в точку старту, внаслідок отриманого оператором від нього сигналу про виникнення збоїв в його функціонуванні; дистанційні бізнес-переговори підприємців методом «електронного листування» для узгодження тексту майбутнього правочину; дистанційне управління пілотованим космічним кораблем, здійснюване «Центром управління польотами» в режимі «діалогу» з космонавтами.

В межах поняття «ДД» розуміння «суб'єктів» і «об'єктів» права (правовідносин)

є традиційним. На даний факт доцільно звернути увагу у зв'язку із виникненням ревізійної тенденції щодо актуальності переосмислення філософських (за логікою речей і – «юридичних») категорій «суб'єкт», «об'єкт». Переосмислення, з огляду, приміром, на такий документ як «Вивчення біоцифрової конвергенції» [8], такі інноваційні поняття («de lege ferenda») сучасної наукової полеміки як «електронна особа» (п. 59 Резолюції Парламенту ЄС «Норми цивільного права про робототехніку» від 16.02.2017 р. вказує: «в перспективі... автономні роботи можуть створюватися як електронні особи»), «автономний робот як суб'єкт права» (в РФ підготовлено законопроект про «розумні роботи (роботи-агенти)», «NBIC-конвергенція», «Конвергуючі технології для поліпшення природи людини» (Converging Technologies for Improving Human Performance) [9], «кіборгізація людини», що спричинює необхідність «перейти до розуміння того, що у реальному світі не існує чітких меж між багатьма явищами, які вважалися раніше дихотомічними», оскільки існування «NBIC-технологій загрожує розмити межу між живим і неживим», «поступово стирається межа між людиною як наділеною свідомістю живою істотою і програмованою людинорозмірною технічною системою» [10, с. 11-14].

У контексті характеристики ДД також доцільно додати (залишаючись в межах парадигми традиційного юридичного мислення), що термін ДД є багатозначним, він може мати відношення як до суб'єктів права, так і до об'єктів права, оскільки одним із низки можливих значень слова «дія» є «Робота, функціонування якої-небудь машини, агрегату, підприємства і т. ін.» [11, с. 311]. Приміром, ДД мають будь-які «антенно-щоголові пристрої» для передавання «радіосигналів», «телесигналів» тощо.

ДД суб'єктів права як протилежність їх КД – закономірний результат науково-технічного прогресу людства. Економічний розвиток людства демонструє періодичну зміну одного технологічного устрою іншим. На сьогодні, приміром, технологічний устрій, основа якого – мікроелектронна промисловість та інформаційно-комунікаційні технології, поступово заміщує устрій, основа якого – цифрові та інші технології [12, с. 4, с. 10, с.

103].

Ретроспективний і перспективний погляд на ДД як соціальне явище свідчить: ДД – одне із основних понять, що відображають перманентну технічну еволюцію людства від «первісного суспільства» до сучасного «цифрового суспільства», життєдіяльність якого невіддільна від таких актуальних явищ як «цифрова (електронна) економіка», «цифрові (електронні) гроші», «цифрова (електронна) освіта» тощо. У зв'язку із чим в Україні, приміром, існує «Міністерство цифрової трансформації України», «Національна онлайн-платформа з цифрової грамотності», «Концепція розвитку електронного урядування в Україні».

Ключовим у словосполученні «ДД» є слово «дистанція» (від лат. *distantia* – відстань), тобто «Віддаль між чим-небудь у просторі або часі» [13, с. 217]. Проте, як відомо, «віддаль у просторі» може бути значною і незначною. І саме *істотна віддаленість* у просторі суб'єкта ДД щодо її об'єкта (суб'єкта) впливу підкреслює смислове і практичне значення ДД як явища еволюційного розвитку людства, оскільки певні ДД, образно кажучи, перегорнули історичну сторінку у цьому розвитку, особливо з огляду на історію людства як на історію війн. Історія війн демонструє усталене збільшення на полях боїв *дистанції* між учасниками бою завдяки зміні одного покоління зброї іншим. Приклади відповідної зброї: лук і стріли, меч, спис, праща, металні машини (допорохова артилерія), гармати, реактивні установки, ракети: середньої і малої дальності, міжконтинентальні, «космічна зброя», «кібернетична зброя» тощо. Сучасне актуальне розуміння війни: це не тільки «гібридна війна», це і – «дистанційна війна» [14]. Прикладом якої може бути застосування «кібернетичної зброї» з таким наслідком як аварія в Ірані на АЕС, спричинена «комп'ютерним вірусом, впровадженим в систему автоматизованого управління технологічним процесом» [12, с. 12].

В межах загальнотеоретичної характеристики ДД, на нашу думку, розрізнявати *істотну* і *неістотну просторову віддаленість* (в системах «суб'єкт – об'єкт», «суб'єкт – суб'єкт»), необхідно з огляду на природу людини, на відповідні *норми сприймання* у *просторі* такими «органами чуття» як очі,

вуха, котрі для людини є основними і одночасно *дистанційними* джерелами отримання інформації. «Дистанційні органи чуття сприймають подразнення на відстані (наприклад, органи зору, слуху, нюху); інші органи (смакові і дотику) — лише при безпосередньому контакті» [15].

Як відомо, існує *діапазон слуху*, існують *норми гостроти зору* тощо як чинники, що обумовлюють можливості усвідомлення людиною відповідної інформації. Суб'єкт ДД і об'єкт (суб'єкт) її впливу відносно одне одного *дистанційно* можуть знаходитись в *межах* або *поза меж сприймання* (нормального) органами слуху, зору людини («сприймання» є відображенням у свідомості людини предметів, явищ дійсності при їх безпосередньому впливі на «органи чуття»). Відповідне «просторове знаходження» (в межах або поза меж *нормального зорослухового сприймання* людини) дозволяє визначити *об'єктивний критерій* розрізнення понять «істотна віддаленість» і «неістотна віддаленість» у контексті характеристики ДД. *Неістотна віддаленість* припускає можливість сприймання людиною об'єкта «неозброєними органами чуття» (даний термін зустрічається в «медицині», «фізиці»; у побутовій мові є термін «неозброєне око»). Приклади ДД в умовах неістотної віддаленості: «стрільба з лука у ціль стрілами», «стрільба з рушниць на полюванні», «стрільба з пістолета на полігоні», управління жестами «колаборативним роботом» (такого роду роботи – «коботи» – здатні взаємодіяти з людиною, застосовуються на виробництві, в армії тощо).

«*Істотна віддаленість*» (далі – ІВ) припускає, приміром, необхідність використання у відповідних ситуаціях *бінокля, телескопа, телефона* тощо без яких не представляється можливим *адекватне сприймання інформації* людиною, віддаленою у просторі від конкретного об'єкта сприймання. ІВ припускає необхідність певного *технічного опосередкування* здійснення (об'єктивації) у фізичному просторі дії для досягнення запланованого результату (цілі) її впливу на відповідного об'єкта (суб'єкта). Інакше кажучи, об'єктивне виникнення причинно-наслідкового зв'язку між дією та її цілеспрямованим наслідком потребує використання особливого («інструментального

») способу реалізації дії. В сучасній Україні щодо такої ознаки ДД як «ІВ» відповідну віддаленість демонструють, приміром, такі явища як «дистанційне правосуддя» («дистанційне судове провадження»), передбачене ст. 336 КПК України, тобто проведення судового засідання «в режимі відеоконференції», «дистанційне досудове розслідування», «Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування» (ст. 232 КПК України), дистанційна перевірка «режиму самоізоляції» або отримання в електронній формі «COVID-сертифікату», використовуючи в Україні Єдиний портал державних послуг онлайн «Дія».

З огляду на основні види ДД насамперед необхідно звернути увагу на те, що за структурою ДД може бути *простою* і *складною*. Проста ДД являє собою певний рух тіла, спрямований на досягнення якої-небудь мети (приклад: натискання на кнопку пульту дистанційного управління телевізором). Складна ДД являє собою систему окремих рухів тіла, об'єднаних відповідною метою (приклад: «дистанційне керування дроном»).

За моментом виникнення у часі наслідків доцільно розрізнявати ДД з *практично миттєвим* або *близьким результатом* (приклад: активація радіосигналом вибухового пристрою; надсилання смартфоном СМС-повідомлення) і ДД з *відтермінованим результатом* (приклад: активація радіосигналом «вибухового пристрою з часовим механізмом»; кіберзлочин з використанням т. зв. «сплячого вірусу»).

За способом здійснення є ДД: 1) мовні, фізичні (тілорухові): незначкові, значкові (приклад: використання «знакової сигналізації» в процесі «вантажопідіймальних робіт», коли має місце взаємодія «кранівника» і «сигнальника»); 2) з використанням: а) *природних* (модифікованих, немодифікованих) засобів; б) *штучних* засобів («технічних», «робототехнічних» – неавтономних, автономних).

Приклади природних засобів: полювання з «ловецькими птахами», використання «протитанкових собак»; використання як інструмента «безконтактної війни» і біологічної зброї «комах-союзників» (Insect Allies), застосовуючи безпілотний апарат, який здатний поширювати заражених коммах [16].

Прикладом ДД з використанням *технічних засобів* («технічно опосередкованої ДД») може бути читання лекції в лекційній залі з використанням мікрофона. У свою чергу, за видами відповідних технічних засобів, є ДД з *використанням технічних засобів*: а) *неелектронних* (приклад: сигнал ракетницею); б) *електронних* (приклад: відправлення смс-повідомлення стільниковим телефоном); в) *новітніх* (приміром, використовується техніка з технологією *штучного інтелекту*: «робот-андроїд», «дрон-розвідник», бойовий «робот-собака» тощо), *історично-традиційних*. Прикладом останніх може бути спілкування африканських племен за допомогою *барабанів* (їх чули на відстані близько 10 кілометрів). В Україні аналогічне спілкування здійснювалось у давні часи гуцулами за допомогою *трембіти* (була сигнальнокомунікаційним інструментом, її гудіння сповіщало про початок і кінець робочого дня, наближення ворогів тощо).

За характером роботизації способу здійснення, існують ДД з використанням: а) *матеріальних, віртуальних* роботів; б) *автономних, неавтономних* роботів [17]. Приміром, з огляду на ДД «матеріальних автономних роботів», представники військового відомства США висловили думку, що безпілотні літаки мають право захищати себе, зокрема, превентивними ударами [18]. На думку американських військових експертів, до 2025 року майже уся бойова авіація розвинених західних країн стане безпіотною [19]. На сьогодні «за відсутності людей», зв'язку з ними («командним пунктом»), має «спрацювати» система (РФ, система «Периметр») автоматичного управління (за принципом «мертвої руки») ядерним ударом-відповіддю.

Віртуальні автономні роботи – змістовна складова сучасного *кіберпростору* («віртуального простору»). Приміром, «одні роботи шукають інформацію, інші ведуть спостереження в Мережі, треті бронюють квитки і організують логістику» [10, с. 13], «сучасна інформаційно-технологічна система фінансового ринку працює на автоматичних алгоритмах, що здійснюються роботами, операції яких запрограмовані за певними правилами» [12, с. 30]. Віртуальний автономний робот в Інтернет-просторі предметно існує (як «річ для нас») як відповідний *«інтернет-бот»*, *«www-бот»*

тощо, тобто як *комп'ютерна програма*, що автоматично виконує певні дії («інтернет-дії») через інтерфейси, призначені для людей. Віртуальним роботом є, приміром, *спам-бот, софт-бот, чат-бот*. Як приклад ДД, котру здійснив «програмний робот», можна навести успішну спробу закупівлі через інтернет на «чорному ринку» заборонених предметів, зокрема, наркотиків («екстазі») [20].

За формою і мірою об'єктивації у просторі (фізичному, віртуальному) також, на нашу думку, доцільно розрізнявати: *фізичні ДД* («ДД у фізичному просторі»), *ДД з використанням Інтернету* («змішані» ДД), *електронні ДД* («ДД в Інтернеті», «ДД у віртуальному просторі» тощо).

Прикладом «*фізичної ДД*» може бути «голосування поштою», тобто використовуючи «поштову марку», «конверт», «лист паперу» (Норвегія, США та низка інших країн). Даний приклад одночасно звертає увагу, що на сьогодні певні «*фізичні ДД*» вже мають і свій «електронний аналог», яким, зокрема, є «дистанційне електронне *голосування*».

«ДД з використанням Інтернету» і «ДД в Інтернеті» (електронні ДД) – близькі, але не тотожні поняття. Електронна ДД (далі – ЕДД) – *узагальнююче поняття* термінології «цифрового суспільства» щодо таких *видових понять* як, приміром, «електронний підпис», «електронна закупівля», котрі невіддільні від такого явища і поняття як електронний (віртуальний) простір (Інтернет-простір). Окрім того, наявність у мові тенденції до лаконічності висловлювань знаходить вираз і в тому, що фактично на сьогодні поняття «ЕДД» і «електронна дія» використовуються як тотожні (приміром, кажуть і пишуть не «електронна дистанційна заява» або «електронно-дистанційна заява», а «електронна заява»). При цьому, з огляду на «логіку речей», філософське поняття «причинність» («причинно-наслідковий зв'язок» предметів і явищ), необхідно розуміти (враховуючи аксіому: «про терміни не спорять, про них домовляються»), що «електронна дія» – умовне поняття, оскільки така дія завжди існує як *наслідок* певної «фізичної дії» (приміром, поширення в Інтернеті комп'ютерних вірусів за допомогою поштової спам-розсилки об'єктивно починається з «включення комп'ютера», «переміщення комп'ютерної миші» й низки інших тілорухів,

котрі можуть залишитись поза меж юридичної формалізації «дії» як дії правомірної чи протиправної).

ЕДД необхідно відрізнити від *фізичних дій* (контактних, дистанційних) з використанням *електронної техніки* (як і ЕДД можуть бути *самодостатнім предметом* правової кваліфікації). Прикладами останніх можуть бути наступні дії: використання «електронного мікроскопу», «пристрою для читання електронних книг» («E-Rider»); сканування «сканером» текстів, QR і штрих-кодів; фотографування мобільним телефоном.

ДД з використанням Інтернету в просторовому плані є дуалістичною: має зв'язок з віртуальним і фізичним простором. Приклад такої дії: «дистанційний продаж ліків», коли використовуються Інтернет для замовлення ліків і оператори поштового зв'язку або кур'єрська служба для їх доставки споживачеві (відповідно до Закону України «Про внесення змін до статті 19 Закону України "Про лікарські засоби" щодо здійснення електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами»).

ЕДД («дія в Інтернеті») є монопросторовою з огляду на її здійснення за логіко-стадіальною схемою «початок – закінчення», процес об'єктивації усіх її «необхідних і достатніх» кваліфікаційних ознак, тобто ознак як підстави для юридичної оцінки конкретної дії як дії правомірної чи протиправної. Приклади ЕДД: «кібератака», написання коментаря до відео, розміщеного на платформі YouTube, «натискання» на кнопку соціальних мереж, блогів, форумів «Лайк» («like»), «серфінг в Інтернеті», копіювання тексту статті закону на офіційному веб-сайті парламенту і його пересилання електронною поштою, створення «електронної петиції» на порталі Верховної Ради України, «надання електронних довірчих послуг» відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» (2017 р.).

Електронна (віртуальна) ДД потребує чіткого розрізнення таких *двох просторів* як фізичний і віртуальний («Віртуальні простори утворюються тільки ідеальними образами матеріальних прообразів з фізичних просторів» [21, с. 266]). Прикладом останнього може бути «електронний простір бібліотек».

Види «ДД в Інтернеті»: 1) за можливістю ідентифікації суб'єкта: а) персоніфіковані; б) анонімні (приміром, Tor Browser забезпечує

анонімність користувача Інтернету); 2) за співвідношенням адресанта (номінального суб'єкта) і реального суб'єкта здійснення: а) аутентичні («інтернет-адресант» і «суб'єкт інтернет-дії» збігаються); б) сфальсифіковані (приклад: громадянка України звернулась із заявою до кіберполіції; з'ясувалось, що вона дистанційно «узляла кредит» через *додаток Дія*, хоча реально вона свій телефон з такою метою не використовувала і не могла використати, оскільки не була зареєстрована у «Дії» на момент отримання кредиту) [22].

За правовою класифікацією перелік видів «ДД в Інтернеті» є ідентичним переліку видів «дій у фізичному просторі» (за аналогічним критерієм їх виокремлення), тобто є ДД: правомірні (приклад: створення «електронного гаманця» у платіжній системі WebMoney), протиправні (приклади: «кіберзлочин», «кібербулінг» як адміністративне правопорушення), може мати місце «зловживання правом» (приклад: розповсюдження «спама») або «об'єктивно протиправне діяння». Прикладом останнього може бути «розповсюдження в Інтернеті шкідливого вірусу» як *безвинне діяння*, коли, приміром, відсканований за допомогою смартфона і використаний у подальшому *QR-код* має *вірус* (має «фішингову пастку; шкідливе ПЗ або програму для розсилки платних SMS; небезпечне посилання») [23].

Класичним прикладом «ЕДД» (персоніфікованих) може бути «дистанційне електронне голосування» – інтернет-голосування. Щодо *інтернет-голосування* іноді навіть прямо використовується термін «дистанційне електронне голосування» (голосування «за допомогою мережі Інтернет» [24]). Протилежність (за формою здійснення) «інтернет-голосування», тобто «онлайн-голосування» – це «офлайн голосування», при характеристиці якого робиться наголос: «Голосування у формі ОФЛАЙН передбачає особисте голосування у... районах міста». У подальшому «голос буде занесено до спеціалізованої електронної платформи», що можна перевірити [25].

Зазначена загальнотеоретична класифікація видів ДД (фізичні, змішані, електронні), приміром, узгоджується з визначенням в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017 р.) *поняття* «кіберзлочину (комп'ютерного

злочину)», оскільки такого роду злочин являє собою «діяння у кіберпросторі та/або з його використанням» (п. 8 ст. 1). Відповідно до термінології даного закону (ст. 1), видами ЕДД, приміром, можуть бути дії, що охоплюються поняттями «кіберрозвідка», «кібершпигунство».

За цілеспрямованістю насамперед необхідно виокремлювати: ДД *щодо об'єктів* (приміром, дистанційне керування робототехнікою: «дрон», «роботом-снайпером» і ДД *щодо суб'єктів* (приміром, працевлаштування через Інтернет за процедурою: спочатку роботодавцю відсилається працівником його «резюме», потім з ним здійснюється «інтерв'ю», використовуючи «Skype»).

Види ДД за кількістю використаних просторів: а) *монопросторова* ДД (здійснюється виключно у фізичному або віртуальному просторі); б) *поліпросторова* ДД. Остання як «складна дія» поступово здійснюється за схемою «фізичний – віртуальний» простір, «фізичний – віртуальний – фізичний» простір. Приміром, інструмент управління живленням «Dreamy Smurf» дозволяє спецслужбам дистанційно включати і вимикати смартфон без згоди його власника. Відправив на нього зашифроване текстове повідомлення спецслужби можуть слухати все, що відбувається поряд з ним, а також робити фотографії [26].

У контексті дослідження такого явища як ДД, доцільно виокремити, на нашу думку, і такі її види як: а) ДД, що має відношення до сфери правового регулювання; б) ДД, що не має відношення до сфери правового регулювання.

ДД, що має відношення до сфери правового регулювання – це правозначуща дія, котра може бути встановлена як юридичний факт засобами юридичного процесу, що й обумовило можливість її юридичної формалізації, нормативного закріплення як дії правомірної чи протиправної. Проте в сучасних цивілізованих державах не будь-яка ДД може бути предметом правового регулювання, оскільки існують ДД, котрі цілком об'єктивно не можуть бути встановлені і доведені як *юридичний факт* засобами, приміром, адміністративного чи кримінального процесу. Насамперед в силу відсутності відповідних *судових експертиз*. Прикладом відповідних ДД може бути «чаклунство» як

магічний дистанційний вплив на людину: «наведення чар», «наведення порчі», «насилання хвороби», «чаклунство з лялькою вуду» тощо. Такого роду «ДД» за часів середньовіччя мали юридичне значення (приміром, в Україні у 1667 р. був суд, спричинений Гетьманом Іваном Брюховецьким, який звинуватив шістьох «відьом» у втраті дитини своєю вагітною дружиною).

Проблеми сьогодення у даному контексті припускають доцільним також згадати і слова генерал-майора Б.К. Ратнікова про проблему «дистанційного впливу на психіку людини», розробку в колишньому СРСР «технології входження в чужу свідомість», існування екстрасенсів («сліперів»), здатних «прочитати думки на відстані», використовуючи «тонкі фізичні поля» («астрал»). Наприклад, повідомляє Б.К. Ратніков: «За пару тижнів до початку бомбардувань Югославії авіацією США ми провели сеанс підключення до підсвідомості» М. Олбрайт, держсекретаря США [27].

Даний приклад звертає увагу на існування ДД: а) усвідомлюваних; б) неусвідомлюваних. Приміром, дистанційний неусвідомлюваний вплив на поведінку людини «кодовим словом», повідомленим через мобільний телефон як можлива і негласна реалізація досягнень славнозвісного «проекту MKULTRA» (має зв'язок з поняттям «управління розумом» [28] або внаслідок використання «психотронної зброї» [29], одним із видів якої є «диспарантне

відео» як «спосіб зомбування» людей [30]).

Зазначена класифікація видів ДД як істотного явища життєдіяльності будь-якого сучасного «цивілізованого суспільства» не є вичерпною. Можна казати про ДД: транскордонні, внутрішньодержавні; недержавні, державні: управлінські, контрольно-наглядові й т. ін.; контрольовані, неконтрольовані; з використанням: «засобів маніпулювання громадською думкою», «ЗМІ», «тварин з чіпізованим мозком», «біоелектронних пристроїв» (приміром, ДД стосовно імплантованих у мозок людини «нейростимуляторів») тощо, тобто поняття ДД звертає увагу на його актуальність і необхідність проведення, принаймні, дисертаційного дослідження даного явища.

Висновки. Термін ДД є багатозначним, може мати відношення як до суб'єктів права, так і до об'єктів права. Правозначуща ДД – це передбачена нормами (принципами) права дія, що здійснюється у спосіб, який уможливило певну (істотну, неістотну) віддаленість у просторі суб'єкта дії та її об'єкта (суб'єкта) впливу (взаємовпливу). Сьогодення припускає актуальність розрізнення таких понять як ДД з використанням штучних засобів («технічних», «робототехнічних» – неавтономних, автономних), фізичні ДД, ДД з використанням Інтернету, електронні ДД. Актуальність класифікації ДД обумовлена необхідністю мати можливість систематизованого уявлення щодо даного багатоаспектного явища як цивілізаційної ознаки сьогодення людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нотаріальна палата України. URL: <https://npu.ua/news/websymposium/>
2. Удаленные нотариальные действия. URL: <https://notariat.ru/ru-ru/remote/>
3. Тлумачний словник сучасної української мови / за ред. проф. В.С. Калашника. Харків: Белкар-книга, 2005. 800 с.
4. QR code changes Subway station to Supermarket. URL: <https://medium.com/civic-analytics-2019/qr-code-changes-subway-station-to-supermarket-218bbcedacfa>
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2001. 1440 с.
6. Спеціальні технічні засоби отримання інформації. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM023321>
7. Словник української мови: в 11 томах. / ред. тому: П. Й. Горещький [та ін.]. Том 1: А-В. Київ: Наук. думка, 1970. 799 с.
8. Exploring Biodigital Convergence. URL: <https://horizons.gc.ca/en/2020/02/11/exploring-biodigital-convergence/>
9. Converging Technologies for Improving Human Performance. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/microsites/ostp/bioecon-%28%2023SUPP%29%20NSF-NBIC.pdf>

10. Родзин С.И., Титаренко И.Н. Конвергенция нано-, био-, инфо-, когнитивных технологий и электронная культура // *Открытое образование*. 2014. №3. С. 10-17.
11. Словник української мови: в 11 томах. / ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Том 2: Г-Ж. Київ: Наук. думка, 1971. 550 с.
12. Глазьев С.Ю. Доклад о глубинных причинах нарастающего хаоса и мерах по преодолению экономического кризиса. URL: http://www.fa.ru/Documents/Glaziev_Chaos.pdf
13. Словник іншомовних слів / за ред. чл.-кор. АН УРСР О.С. Мельничука. Київ: Гол. ред. УРЕ, 1974. 775 с.
14. Сурнин В. На пороге дистанционных войн. URL: // http://old.redstar.ru/2004/10/06_10/3_06.html
15. Органи чуття. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Органи_чуття
16. «Насекомые-союзники»: создают ли США биологическое оружие под видом научных проектов. URL: <https://russian.rt.com/world/article/561425-biologicheskoe-oruzhie-ssha>
17. Шульга А. М. Співвідношення поведінки робота і людини: первинні правничі термінопоняття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2018. Випуск 26. С. 156-160.
18. Правовые вопросы ближайшего будущего: роботы-убийцы. URL: <https://pravo.ru/review/view/94866/>
19. Первушин А. И. Дистанционная война. URL: <https://military.wikireading.ru/3741>
20. What happens when a software bot goes on a darknet shopping spree? URL: <https://www.theguardian.com/technology/2014/dec/05/software-bot-darknet-shopping-sprees-random-shopper>.
21. Кузьмичева А.А. Материальное и идеальное пространства *Вестник ИргТУ*. 2013. №4 (75). С. 261-267.
22. Корсун К. Цифровой апокалипсис в Украине. Как приложение "Дія" может отобрать у вас все. URL: <https://focus.ua/opinions/486428-cifrovoju-apokalipsis-v-ukraine-kak-prilozhenie-diya-mozhet-otobrat-u-vas-vse>
23. Что такое QR-коды и как их сканировать. URL: <https://www.kaspersky.ru/resource-center/definitions/what-is-a-qr-code-how-to-scan>.
24. Електронне голосування. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2445172-elektronne-golosuvanna.html
25. Інструкція по голосуванню за проекти бюджету участі. URL: http://kam.gov.ua/ua/povidomlenja/pg/50620708976338_p18/print/page/
26. Сноуден: спецслужбы дистанционно управляют смартфонами. URL: https://www.bbc.com/russian/science/2015/10/151005_snowden_smartphones
27. Птичкин С. Чекисты сканировали мысли Мадлен Олбрайт. URL: <https://rg.ru/2006/12/22/gosbezopasnostj-podsoznanie.html>
28. Bowart W.H. Operation Mind Control. Lulu.com. 2017. 687 p.
29. Назаров Д.В., Ахмедзянов В.Р. Психотронное оружие. Воздействие скрытых команд на подсознание человека *Вестник РУДН, серия Экология и безопасность жизнедеятельности*. 2008. № 4. С. 49-54.
30. Диспарантное видео. Об этом способе зомбирования не знает почти никто. URL: <http://www.pravda-tv.ru/2009/07/24/1729>

Стаття надійшла до редакції 10.04.2022

Стаття рекомендована до друку 25.04.2022

A. M. SHULGA,

Doctor of Law, Professor,

Professor Chair of Fundamental and Law Disciplines

e-mail: a.shulga1959@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

Kharkiv National University of Internal Affairs,

27 Lev Landau Avenue, Kharkiv, 61080

REMOTE ACTION AS A TYPE OF LEGALLY SIGNIFICANT ACTION

ANNOTATION: *Introduction.* In the article, the system-forming subject of research is remote action as a type of lawful actions of legal entities, which is understood as the direct opposite of contact action, the criterion for distinguishing which is their method of implementation in space. The concepts, signs of contact and remote actions, as well as the classification of the main types of remote actions are represented. The purpose of the article involves, first of all, the characterization of remote action from the standpoint of general theoretical jurisprudence, the definition of its concept with the justification of its terminological form and internal logic.

Summary of the main research results. According to the method of implementation in space, it is necessary to distinguish between contact actions and remote (non-contact) actions, which become lawful actions in the case when the hypothesis of the rule of law provides for the relevant action as a legal fact, as a result its "legal consequences" (positive, negative). The main features of remote action are "instrumental" feature (a special way of implementing the action) and "spatial" feature (remoteness in the physical space of the subject of action in relation to a particular object, subject). The basic concepts of the author's definition of remote action: "mode of action", "remoteness (significant, insignificant) in space", "subject of action", "object (subject) of influence (interaction)". According to the method of implementation there are remote actions: verbal, physical (body-moving): insignificant, symbolic; using: natural (modified, unmodified) means; artificial means ("technical", "robotic" - non-autonomous, autonomous). By types of technical means there are remote actions with the use of technical means: non-electronic, electronic; the latest (using technology with artificial intelligence technology), historical and traditional.

Conclusions. The term "remote action" is ambiguous, the phrase "remote action" may be related to such legal categories as "subjects of law (legal relations)", "objects of law (legal relations)". Legally significant "remote action" should be defined as a rule provided by the rules (principles) of law, which is carried out in a way that allows a certain significant or insignificant distance in the space of the subject of action and its object (subject) of influence (interaction). Today, first of all, there is a need to distinguish between remote actions using artificial means (technical, robotic - non-autonomous, autonomous), as well as - physical, using the Internet, electronic remote actions.

KEY WORDS: *contact action, remote (non-contact) action, physical remote action, remote action with the use of the Internet, electronic remote action, physical action with the use of electronic equipment.*

REFERENCES

1. Notary Chamber of Ukraine. (2021, December). Retrieved from <https://npu.ua/news/websymposium/> (In Ukrainian)
2. Removed notarial acts. (2021, December). Retrieved from <https://notariat.ru/ru-ru/remote/> (In Russian)
3. Kalashnikov, V. S. (2005). *Explanatory Dictionary of the modern Ukrainian language*. Kharkiv: Belkar-book. (In Ukrainian)
4. QR code changes Subway station to Supermarket. (2021, December). Retrieved from <https://medium.com/civic-analytics-2019/qr-code-changes-subway-station-to-supermarket-218bbcedacfa>
5. Bysel, V. T. (2001). *Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language*. Kyiv: WTF Perun. (In Ukrainian)
6. Special technical means of obtaining information. (2021, December). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/TM023321/>(In Ukrainian)
7. Goretsky, P.Y. (1970). *Dictionary of the Ukrainian language*. Kyiv: Science opinion. (In Ukrainian)
8. Exploring Biodigital Convergence. (2021, December). Retrieved from <https://horizons.gc.ca/en/2020/02/11/exploring-biodigital-convergence/>
9. Converging Technologies for Improving Human Performance. (2021, December). Retrieved from <https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/microsites/ostp/bioecon-%28%23%20023SUPP%29%20NSF-NBIC.pdf>
10. Rodzin, S.I., Titarenko I.N. (2014). Convergence of nano-, bio-, info-, cognitive technologies and electronic culture. *Open education*, 3, 10-17/(In Russian)
11. Dotsenko P. P., Yurchuk L. A. (1971). *Dictionary of the Ukrainian language*. Kyiv: Science opinion. (In Ukrainian)
12. Glazyev, S.Yu. (2020). On the Underlying Causes of Growing Chaos and Measures of the Economic Crisis Overcoming. *Eurasian integration*, 2, 11-22. Retrieved from http://www.fa.ru/Documents/Glaziev_Chaos.pdf/(In Russian)
13. Melnichuk, O.S. (1974). *Dictionary of foreign words*. Kyiv: Goal. ed. URE. (In Ukrainian)
14. Surnin, V. (2004). On the Threshold of Distance Wars. Retrieved from http://old.redstar.ru/2004/10/06_10/3_06.html/(In Russian)
15. Organi chutta. (2021, May). Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Органи_чуття. (In Ukrainian)
16. "Allied insects" is the US developing biological weapons under the guise of scientific projects. (2018, October). Retrieved from <https://russian.rt.com/world/article/561425-biologicheskoe-oruzhie-ssha>.(In Russian)
17. Shulga, A. M. (2018). The ratio of robot and human behavior: primary legal terms. *Law series*, 26, 156-160. (In Ukrainian)
18. Legal issues for the near future: killer robots. (2013, November). Retrieved from <https://pravo.ru/review/view/94866/>(In Russian)
19. Pervushin, A. I. Distant warfare. Retrieved from <https://military.wikireading.ru/3741/>(In Russian)
20. What happens when a software bot goes on a darknet shopping spree? Retrieved from

<https://www.theguardian.com/technology/2014/dec/05/software-bot-darknet-shopping-spree-random-shopper>.

21. Kuzmicheva, A. A. Material and ideal space. *Bulletin of ISTU*, 4 (75), 261-267/(In Russian)
22. Korsun, K. Digital Apocalypse in Ukraine. How Diya can take everything from you. (2021, June). Retrieved from <https://focus.ua/opinions/486428-cifrovoy-apokalipsis-v-ukraine-kak-prilozhenie-diya-mozhet-otobrat-u-vas-vse/> (In Russian)
23. What are QR codes and how to scan them. (2021, November). Retrieved from <https://www.kaspersky.ru/resource-center/definitions/what-is-a-qr-code-how-to-scan>. (In Russian)
24. Electronic voting. (2021, December). Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2445172-elektronne-golosuvanna.html
25. Instruction on voting for draft participation budgets. (2021, December). Retrieved from http://kam.gov.ua/ua/povidomlenja/pg/50620708976338_p18/print/page/(In Ukrainian)
26. Snowden: Intelligence agencies remotely control smartphones. (2021, December). Retrieved from https://www.bbc.com/russian/science/2015/10/151005_snowden_smartphones/ (In Russian)
27. Ptichkin, S. Security officers scanned Madeleine Albright's thoughts. (2006, December). Retrieved from <https://rg.ru/2006/12/22/gosbezopasnostj-podsoznanie.html> (In Russian)
28. Bowart, W. H. (2017). *Operation Mind Control*. Lulu.com.
29. Nazarov, D. V. Akhmedzyanov V.R. (2008). Psychotronic weapons. Impact of hidden commands on the human subconscious. *RUDN Bulletin, series Ecology and life safety*, 4, 49-54. (In Russian)
30. Dispatch video. Almost no one knows about this method of zombification. (2009, July). Retrieved from <http://www.pravda-tv.ru/2009/07/24/1729>. (In Russian)

The article was received by the editors 10.04.2022

The article is recommended for printing 25.04.2022